

Epizod z życia Seraji Szapszała

Rafał Witkowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Historyczny
Instytut Historii

An Episode in the Life of Seraja Szapszał

Summary: After the Second World War Seraja Szapszał had intended to migrate to Poland but was prevented from doing so by the Soviet authorities and he continued to live in Soviet Lithuania instead. He worked for the Institute of History and Law in the Lithuanian Academy of Sciences. He was also involved in preserving the Karaite past in Lithuanian lands. His efforts included opening an ethnographic museum in Trakai before WWII. Szapszał composed a letter to Stalin in which he hoped to protect his own life as well as Karaite ethnographic collections.

Keywords: Seraja Szapszał, Karaite, Lithuania, museum.

Życie i działalność Seraji Szapszała nadal czekają na wyczerpującą monografię, choć w wielu aspektach doczekały się cennych opracowań. Jego dokonania naukowe, aktywność jako przywódcy religijnego, czy postawa w skomplikowanych czasach w okresie pierwszej i drugiej wojny światowej muszą wzbudzać szacunek i uznanie. Urodził się w 8 maja 1873 r. w Bachczyseraju na Krymie. W 1894 r. rozpoczął studia na uniwersytecie w St. Petersburgu, gdzie zgłębiał język turecki, perski i hebrajski pod kierunkiem prof. W. Smirnowa, W. Żukowskiego i P. Kokowcowa. Po ukończonej nauce w 1899 r. Szapszał wyjechał do Persji, gdzie przebywał do 1908 r., będąc, m.in. wychowawcą syna szacha. Po powrocie do Rosji rozpoczął wykłady na uniwersytecie petersburskim i pracę dla ministerstwa spraw zagranicznych. W 1915 r. został wybrany hachanem

eupatoryjskim, a wkrótce zorganizował bibliotekę karaimską i muzeum. Aktywną działalność na rzecz Karaimów krymskich przerwał wybuch wojny domowej w Rosji¹, w następstwie której Szapszał w 1919 r. opuścił Krym i osiadł w Stambule². Tam mieszkał do 1928 r., kiedy przybył do Polski, by objąć godność hachana Karaimów polsko-litewskich. Także w Wilnie związał się z tamtejszym uniwersytetem oraz z Szkołą Nauk Politycznych, gdzie uczył języka tureckiego i arabskiego. Także wówczas prowadził aktywną działalność naukową³, religijną i oświatową, podróżując na Bliski Wschód oraz zakładając muzeum karaimskie w Trokach. W okresie drugiej wojny światowej musiał wielokrotnie zabierać głos w obronie zagrożonego życia Karaimów. Jak wielu współwyznawców w 1945 r. chciał wyjechać z radzieckiej Litwy do Polski. Nie uzyskał jednak na to ostatecznej zgody władz radzieckich i musiał pozostać w ZSRR⁴.

Dzięki decyzji Komisji Kwalifikacyjnej dla pracowników nauki w ZSRR uzyskał tytuł doktora nauk filologicznych i pracował jako starszy pracownik naukowy w Instytucie Historii i Prawa Akademii Nauk Litewskiej SRR. Próbował wówczas ratować karaimskie muzeum, a ponadto współpracował z Akademią Nauk Litewskiej SRR nad przygotowaniem słownika karaimsko-rosyjsko-polskiego⁵. Kiedy w lutym 1950 r. Akademia Nauk Litewskiej SRR ograniczyła funkcjonowanie muzeum, Szapszał znalazł się w trudnej sytuacji

¹ Por. Gąsiorowski, Stefan, *Między Rosją, Persją i Turcją. Życie i działalność Seraja Szapszała w latach 1873–1927*, [w:] *Od Anatolii po Syberię. Świat turecki w oczach badaczy*, red. E. Siemieniec-Gołaś, J. Georgiewa-Okoń, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 59–67.

² Praca Seraja Szapszała pt. *Qirim Qaray Türkleri* ukazała się w alfabecie arabskim w tomie pt. *Türk Yılı 1928*, red. Yusuf Akçuraoglu, Ankara: Yeni Matbaa 1928, wznowionym jako *Türk Yılı 1928. Toplayan: Yusuf Akçuraoglu*, red. A. Tekin, A. Z. İzgöer, Ankara 2009, s. 605–650.

³ Por. Szapszał, Seraja, *Przeszłość i teraźniejszość Karaimów*, „Wiedza i Życie”, nr 3, Wilno 1933; tegoż, rec.: Corrado Gini, *Caraimi di Polonia e Lituania*, „Myśl Karaimska”, 1938, t. 12, s. 111–112.

⁴ Biblioteka im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, F 143–33: Karta ewakuacyjna oraz podanie o zgodę na wyjazd z Litewskiej SRR Seraji Szapszała i jego żony Wiery, złożone 28 lutego 1945; na mocy decyzji władz radzieckich mogli oni zabrać 200 kg różnych przedmiotów, 800 kg przedmiotów użytku domowego, bibliotekę naukową (liczącą ok. 1000 tomów) oraz obrazy; por. Srebrakowski, Aleksander, *Tatarzy i Karaimi wileńscy wobec powojennej ewakuacji ludności polskiej i żydowskiej z Litewskiej SRR*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 1999, nr 3, s. 145–156.

⁵ Ukazał się jako *Karaimsko-russko-polskij slavar*, pod red. N. A. Baskakowa, S. Szapszała, A. Zajączkowskiego, Moskwa 1974.

życiowej, pozbawiony środków do życia. Mimo podeszłego wieku zdecydował się podjąć starania i skierował list do Józefa Wissarionowicza Stalina w nadziei na zmianę decyzji władz radzieckich. Jak wiadomo, muzeum zostało uratowane, a Seraja Szapszał był zmuszony przechowywać większość eksponatów we własnym domu. Po ich przejęciu przez władze radzieckie zostały przekazane do muzeum uniwersyteckiego, a dopiero w 1967 r. udało się zorganizować wystawę etnograficzną o Karaimach w muzeum trockim⁶. Tego momentu nie doczekał jednak Szapszał, który zmarł jako przywódca religijny i uczyony, aktywny do śmierci 18 listopada 1961 r.⁷.

Cytowany list znajduje się w zbiorach Biblioteki im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie w kolekcji F 143 (spuścizna Seraji Szapszała), sygn. 136, fol. 3 r, 4 r, 5 r. Staranny maszynopis, zapisany na trzech kartkach i datowany na 23 lutego 1950 r., stanowi zapewne odpis listu wysłanego do Stalina.

[fol. 3 r]

Глубокоуважаемый
Иосиф Виссарионович!

Ввиду своих преклонных лет, осмеливаюсь беспокоить Вас — отца и друга советских людей, по своему личному делу.

Являясь по полученному образованию востоковедом, я по окончании б. Петербургского Университета, всю свою жизнь посвятил науке и издал ряд исследований по своей специальности как главным образом на русском, так и на польском и на других языках, в количестве 67 названий. Я продолжаю свои работы и в настоящее время, печатаю их в Москве в «Кратких Сообщениях Института Истории Материальной Культуры Академии Наук

⁶ Kobeckaitė, Halina, *Karaimi w Wilnie i w Trokach*, „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty”, 1993, nr 3–4, s. 46; Zagreckaite, Alvyra, *Dziedzictwo narodu karaimskiego w ekspozycji i zbiorach Trockiego Muzeum Historycznego*, [w:] *Karaj kiunliari. Dziedzictwo narodu karaimskiego we współczesnej Europie*, pod red. M. Abkowicz i H. Jankowskiego, przy współpr. I. Jaroszyńskiej, Wrocław 2004 [druk: 2005].

⁷ Por. Zajączkowski, Włodzimierz, *Bibliografia prac J.E.H. Seraji Szapszała, Hachana Karaimów w Polsce 1896–1937*, „Myśl Karaimska”, 1938, t. 12, s. 6–9; Zajączkowski, Włodzimierz, *Seraja Szapszał (8 V 1873 – 18 XI 1961)*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1962, nr 1, s. 91–92; Yanbaeva, Yola, *Iz materialov k biografii prof. S. M. Šapšala*, [w:] *Evrei v Rossii*, St. Petersburg, 1995; Kizilov, Mikhail, *New Materials on the Biography of S. M. Szapszal (1928–1939)*, [w:] *Materialy Deviatoi Mezhdunarodnoi Konferentsii po Iudaike*, Moskva 2002; tegoż, *Modernizacja i dejudaizacja karaimskiej gminy w międzywojennej Polsce*, „Kwartalnik Historii Żydów”, 2009, z. 2, s. 162–174.

СССР», в «Советской Этнографии» и в многотомнике «Народы Мира», издаваемом Академией Наук СССР.

По инициативе вице-президента Академии Наук СССР акад. В. П. Волгина, Литовская Академия, представив перечень моих трудов и отзывы ученых в Высшую Аттестационную Комиссию, просила о присвоении мне степени доктора филологических наук без защиты диссертации, так как я уже получил эту степень в 1930 году от Львовского Университета. Но, мне кажется, что моя прежняя духовная служба, от которой я давно уже отказался, по-видимому, служит препятствием к удовлетворению этой просьбы. Прилагаемые при сем отзывы академиков Крачковского и Гордлевского, однако дают мне основание надеяться на пересмотр вопроса о моей более, чем 50-ти летней научной деятельности.

В 1915 г. я основал в г. Евпатории научную библиотеку и принес ее в дар народу. Ценнейшие рукописи этой библиотеки, в том числе наиболее старые — VIII—IX вв. перешли в 1924 году в Академию Наук СССР и ныне хранятся в Институте Востоковедения в Ленинграде. [fol. 4 r]

Находясь во время воссоединения Литвы с Советским Союзом в городе Вильнюсе, в 1940 г., в ознаменование этого события, я принес в дар Государству ценную коллекцию экспонатов, носящих историко-этнографический характер, и специальную при ней библиотеку, образовав, таким образом, Караимский Историко-Этнографический музей. Это мое детище является результатом долгой и упорной работы над собиранием и изучением экспонатов и стоило мне больших материальных затрат, которые я производил из своей профессорской зарплаты.

Описанию музея и библиотеки посвящен ряд статей (см., например, «Советская Этнография» за 1948 год, №1). Музей отображает историю и быт караимского народа, часть которого в конце XIV века была выведена из Крыма и поселена в Литве после похода литовского князя Витовта в этот край, составлявший тогда удел Золотой Орды. Собранные музеем материалы имеют отношение и к караимам крымским и прочих стран. Таким образом, музей является единственным в мире; некоторые экспонаты являются уникальными и представляют большую ценность.

Во время немецкой оккупации, мне с риском для жизни едва удалось спасти музей от намерения немцев вывезти его в Германию весной 1944 года. К сожалению, сам Институт Литвы Академии Наук Лит. ССР, при котором состоит этот музей, не интересуется специально вопросами востоковедения.

Академия Наук Лит. ССР, несмотря на предложение вице-президента Академии Наук СССР — В. П. Волгина, которое было принято в начале к исполнению (в 1947 г.), — ныне решило ликвидировать этот музей, раскассировав его экспонаты, путем передачи их в существующие при Литовской Академии два других музея — Исторический и Этнографический. Между тем, рукописи этого музея и би- [fol. 5 r]блиотека при нем, как

и сами экспонаты музея представляют такую научную ценность, что ими интересовались и изучали их ученые специалисты-ориенталисты, как академик И. Ю. Крачковский, научные сотрудники Института Истории Материальной Культуры АН СССР и др.

С 10 февраля с.г. Академия Наук Лит. ССР, ввиду сокращения штатов служащих, в числе других отчислила и меня от занимаемой мною должности старшего научного сотрудника и научного руководителя созданного и подаренного мною Государству музея. Таким образом, я остался без всяких средств к существованию.

Чувствую себя еще в силах, я желал бы посвятить остаток своей жизни на службу Советскому Союзу, использовав свой многолетний опыт и знания по истории Востока и восточных языков, а потому покорнейше просил бы распорядиться о пересмотре моего дела в ВАК'е и о возвращении меня на работу при созданном мною музее. Просил бы учесть, что мне уже 77 лет и на моем иждивении находится престарелая и больная жена.

О результате Вашего отеческого решения просил бы не отказать в распоряжении уведомить меня по месту моего жительства в г. Вильнюсе.

При сем 5 приложений.

(С.М. ШАПШАЛ)

23 февраля 1950 г.

г. Вильнюс, ул. Кестучио д. 17 кв. 1

Bibliografia

- Baskakov, N. A., Szapszal, S., Zajaczkowski, A., *Karaimsko-russko-polskij slavar*, Moskva 1974.
- Gąsiorowski, Stefan, *Między Rosją, Persją i Turcją. Życie i działalność Seraji Szapszala w latach 1873-1927*, [w:] *Od Anatolii po Syberię. Świat turecki w oczach badaczy*, red. E. Siemienieć-Gołaś, J. Georgiewa-Okon, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 59–67.
- Kizilov, Mikhail, *Modernizacja i dejudaicacja karaimskiej gminy w międzywojennej Polsce*, „Kwartalnik Historii Żydów”, 2009, z. 2, s. 162–174.
- Kizilov, Mikhail, *New Materials on the Biography of S. M. Szapszal (1928–1939)*, [w:] *Materialy Deviatoi Mezhdunarodnoi Konferentsii po ludaice*, Moskva 2002.
- Kobeckaitė, Halina, *Karaimi w Wilnie i w Trokach*, „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty”, 1993, nr 3–4, s. 45–46.
- Srebrakowski, Aleksander, *Tatarzy i Karaimi wileńscy wobec powojennej ewakuacji ludności polskiej i żydowskiej z Litewskiej SRR*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 1999, nr 3, s. 145–156.

- Szapszał, Seraja, *Qirim Qaray Türkleri*, [w:] *Türk Yılı 1928*, red. Yusuf Akçuraoglu, Ankara: Yeni Matbaa 1928, wznowionym jako *Türk Yılı 1928. Toplayan: Akçuraoglu Yusuf*, red.: A. Tekin, A. Z. İzgöer, Ankara 2009, s. 605–650.
- Szapszał, Seraja, rec.: Corrado Gini, *Caraimi di Polonia e Lituania*, „Myśl Karaimska”, 1938, t. 12, s. 111–112.
- Szapszał, Seraja, *Przeszłość i teraźniejszość Karaimów*, „Wiedza i Życie”, nr 3, Wilno 1933.
- Yanbaeva, Yola, *Iz materialov k biografii prof. S. M. Šapšala*, [w:] *Evrei v Rossii*, St. Petersburg 1995, s. 26–35.
- Zagreckaite, Alvyra, *Dziedzictwo narodu karaimskiego w ekspozycji i zbiorach Trockiego Muzeum Historycznego*, [w:] *Karaj kiuniari. Dziedzictwo narodu karaimskiego we współczesnej Europie*, red.: M. Abkowicz i H. Jankowski, przy współpr. I. Jaroszyńskiej, Wrocław 2004 [druk: 2005], s. 54–70.
- Zajączkowski, Włodzimierz, *Bibliografia prac J.E.H. Seraji Szapszala, Hachana Karaimów w Polsce 1896–1937*, „Myśl Karaimska”, 1938, t. 12, s. 6–9.
- Zajączkowski, Włodzimierz, *Seraja Szapszał (8 V 1873 – 18 XI 1961)*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1962, nr 1, s. 91–92.